

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

Anita Simić

**OBLICI SURADNJE ODGOJITELJA I RODITELJA DJECE S TEŠKOĆAMA U
RAZVOJU**

ZAVRŠNI RAD

Slavonski Brod, 2019.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

Preddiplomski sveučilišni studij ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja

**OBLICI SURADNJE ODGOJITELJA I RODITELJA DJECE S TEŠKOĆAMA U
RAZVOJU**

ZAVRŠNI RAD

Kolegij: Pedagogija djece s posebnim potrebama

Mentor: Ksenija Romstein, dr. sc., docentica

Student: Anita Simić

Matični broj: 355

Slavonski Brod, rujan 2019.

SAŽETAK:

Suradnja između odgojitelja i roditelja djece s teškoćama u razvoju je izuzetno važna za pravilnu inkluziju djece i njihov pravilan rast i razvoj.

U ovom radu pojašnjeni su oblici suradnje odgojitelja i roditelja djece s teškoćama u razvoju te su analizirana dosadašnja iskustva odgojitelja o suradnji s roditeljima. Kako bi odnos između odgojitelja i roditelja bio uspješan za obje strane, potrebno je izgraditi međusobno povjerenje. Odgojitelji trebaju uvažavati roditelje kao primarne skrbnike djece i maksimalno ih uključivati u odgojno-obrazovni sustav dok bi roditelji trebali uvažavati znanja i stručnost odgojitelja.

Samo uspješna suradnja roditelja i odgojitelja može voditi k pozitivnoj inkluziji djece i njihovom uspješnom razvoju.

KLJUČNE RIJEČI: dječji vrtić, dijete, inkluzija, obitelj, partnerstvo, suradnja, teškoće u razvoju.

SUMMARY:

Collaboration between educators, in this case governess, and parents of children with disabilities is very important for the proper inclusion, proper development and child growth.

In this paper, the ways of cooperation between governess and parents are explained and also analyzed through the forms of mutual cooperation. In order for the parent-governess relationship to be successful it is necessary to build mutual trust. Governess should respect parents as the primary caregivers of children and maximally involve them in the educational system, while parents should respect the knowledge and expertise of the governess.

Only successful cooperation of parents and educators can lead to positive inclusion and successful child development.

KEY WORDS: child, disabilities, family, kindergarten, inclusion, cooperation, partnership.

SADRŽAJ

1. UVOD	7
2. UKLJUČIVANJE DJECE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU U USTANOVE PREDŠKOLSKOG ODGOJA	2
3. RODITELJSTVO DJETETA S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU	4
4. RAD ODGOJITELJA U PREDŠKOLSKOJ USTANOVU S DJECOM KOJA IMAJU TEŠKOĆE U RAZVOJU	6
5. SURADNJA I PARTNERSTVO RODITELJA I ODGOJITELJA DJECE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU U DJEČJEM VRTIĆU	7
6. OBLICI SURADNJE ODGOJITELJA I RODITELJA DJECE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU U DJEČJEM VRTIĆU	8
6.1. Individualni razgovori	8
6.2. Roditeljski sastanci	8
6.3. Pismena komunikacija s roditeljima	9
6.4. Uključivanje roditelja u odgojno-obrazovni rad	9
6.5. Suvremeni oblici suradnje odgojitelja i roditelja	9
7. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	10
7.1. Cilj i zadaci istraživanja	10
7.2. Istraživačko pitanje	10
7.3. Instrument i postupak prikupljanja podataka	10
8. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	11
9. ZAKLJUČAK	19
10. PRILOZI	20
10.1. Popis literature	20
10.2. Popis slika	22
10.3. Popis tablica	22
10.4. Anketni upitnik	23

1. UVOD

Tema ovog rada su oblici suradnje odgojitelja i roditelja djece s teškoćama u razvoju. Teorijski dio rada objašnjava uloge roditelja i odgojitelja u životu predškolskog djeteta s teškoćama u razvoju. Pojašnjena je bitnost njihove suradnje, odnosno partnerstva za odgojno-obrazovni napredak. Kod djece predškolskog uzrasta često nisu određene teškoće u razvoju i oni nemaju određenu dijagnozu. Kako bi se djeci mogla odrediti određena dijagnoza potreban je rad stručnjaka. Također roditelji pri otkrivanju teškoća u djetetovom razvoju prolaze određene stadije prilagodbe koje su detaljnije objašnjene u radu. Osnovna uloga integriranog predškolskog odgoja i obrazovanja je zadovoljiti i ostvariti pravilan rast i razvoj djeteta. Kako bi se djecu s teškoćama u razvoju moglo pravilno inkluzirati u dječje vrtiće, bez segregacijskih mehanizama koji još uvijek djeluju i mogu djelovati u široj socijalnoj sredini, potrebno je da u odgojno-obrazovnom procesu sudjeluje ukupna društvena zajednica. Djeca s teškoćama u razvoju imaju sva prava kao i djeca normalnog razvoja, ali im je potrebna dodatna potpora i pomoć društva. Kod djece s teškoćama u razvoju najvažnije je što ranije otkrivanje i detektiranje rizičnog ili odstupajućeg razvoja. Djeca većinu svog vremena provode u svojim domovima i u dječjem vrtiću. Kako bi se pravilno pratio njihov napredak i razvitak i kako bi on bio moguć roditelji i odgojitelji moraju konstantno surađivati. Oblici suradnje odgojitelja i roditelja djece s teškoćama u razvoju su: individualni razgovori, roditeljski sastanci, pismena komunikacija s roditeljima, uključivanje roditelja u odgojno-obrazovni rad i suvremeni oblici.

U ovom radu je provedena i analizirana anketa o oblicima suradnje koje koriste odgojitelji u svom radu u predškolskim ustanovama u Republici Hrvatskoj. Cilj istraživanja bio je saznati stavove i mišljenja odgojitelja o suradnji s roditeljima djece s teškoćama u razvoju. Također su odgojitelji ispunjavajući anketni upitnik imali mogućnost iznijeti svoje mišljenje kako unaprijediti suradnju. Očekuju se pozitivna mišljenja odgojitelja o suradnji s roditeljima djece s teškoćama u razvoju.

2. UKLJUČIVANJE DJECE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU U USTANOVE PREDŠKOLSKOG ODGOJA

Djeca s teškoćama u razvoju mogu, ali ne moraju imati teškoće socijalne integracije, s obzirom na prilagodbu okruženja njihovim potrebama. Prava osoba s teškoćama u razvoju socijalne integracije su potvrđena mnogobrojnim međunarodnim i regionalnim dokumentima Ujedinjenih naroda, Vijeća Europe, Europske unije, poput povelja, deklaracija, konvencija, paktova i drugih obvezujućih međunarodnih pravnih akata. Nastojanja iznesena u tim dokumentima usmjerena su na uklanjanje negativnih posljedica društvenih razlika, uz istodobno prihvaćanje razlika među ljudima te suprotstavljanje svakoj ideologiji i aktivnosti koja diskriminira čovjeka kao ljudsko biće (Znaor, Janičar i Kiš-Glavaš, 2003, prema Bouillet, 2010). Republika Hrvatska te dokumente prepoznaje kao vrlo važne i uvodi ih u svoje strategije i programe. Člankom 57. Ustava Republike Hrvatske (Narodne novine, 41/2001 i 55/2001, pročišćeni tekst) se utvrđuje da država posebnu skrb posvećuje zaštiti invalidnih osoba i njihovu uključivanju u društveni život. U suvremenom društvu djeca s organski uvjetovanim teškoćama socijalne integracije imaju sva prava kao i ostala djeca, ali zahtijevaju posebnu pozornost društva i potrebna im je profesionalna pomoć i potpora, kao i potpora društva (Milanović i Stričević, 2003, str. 223, prema Bouillet, 2010). Organske teškoće nisu jedini činitelji teškoća socijalne integracije djece i mladih. Teškoće mogu biti različite etiologije i fenomenologije, a grubo se mogu podijeliti na:

- a) eksternalizirana (vidljiva, ometajuća) ponašanja;
- b) internalizirana (povučena) ponašanja;
- c) kognitivne (spoznajne) poremećaje;
- d) kognitivna (spoznajna) oštećenja;
- e) društveno uvjetovane teškoće (npr. pripadnici etičkih manjina, neprilagođenost darovitih osoba i dr.) i
- f) razvojne probleme (Cooper, 2006, prema Bouillet, 2010).

Prvi korak u ostvarivanju prava na jednake obrazovne šanse koji nedvojbeno vodi daljnjem napretku u inkluzivnoj pedagogiji je postizanje međunarodnih dogovora i sporazuma o jasnom definiranju uvjeta kvalitetnog obrazovanja osoba s teškoćama u razvoju (Bouillet, 2005). „Inkluzija ne znači da smo svi jednaki, niti da se svi slažemo, već stvara novi odnos prema svemu što je različito. To je pristup kojim se naglašava da je različitost u snazi, sposobnostima i potrebama prirodna i poželjna, pa u skladu s time socijalni model ne gleda na osobe s teškoćama kroz njihova ograničenja i teškoće, nego kroz njihove sposobnosti, interese, potrebe i prava“ (Brzoja, Zrilić, 2013, str. 145). Daljnjim napretkom integracije se razvija inkluzija. Integracija i inkluzija se često smatraju sinonima, ali je njihovo značenje različito. Integracija naglašava potrebe djece s teškoćama, a inkluzija njihova prava. „Kod integracije je naglasak na procesu i isti je odnos prema svoj djeci, dok se kod inkluzije naglašavaju dječja prava i svako dijete dobiva potrebnu podršku s naglaskom na rezultatima. Inkluzija ne podrazumijeva izjednačavanje svih ljudi, već uvažavanje različitosti pojedinca. Inkluzija je pristup u kojem se zahtjeva razvoj osjetljivosti i stvaranje uvjeta za artikulaciju i zadovoljavanje različitih individualnih potreba“ (Brzoja, Zrilić, 2013, 141-153). Inkluzija djece s teškoćama u razvoju, zajedno s njihovim vršnjacima koji nemaju tih teškoća, daje mogućnost svoj djeci da uče, igraju se i žive zajedno, te da se razviju u osobe koje se razumiju i međusobno poštuju (Sindik, 2013 prema Leš, 2005). „Za dijete s teškoćama u razvoju koje pohađa redoviti dječji vrtić iznimno je bitno da i odgojitelji, te ostali stručnjaci u dječjim vrtićima također imaju pozitivan i odgojno stimulativan stav prema djetetu s teškoćama u razvoju“ (Sindik, 2013, 312). Za sada ne postoji ni jedan obvezujući dokument koji bi jasno definirao odgoj i obrazovanje djece s teškoćama u razvoju. Inkluzija djece s teškoćama u razvoju bi trebala biti zastupljena u svim odgojno-obrazovnim ustanovama kao prva opcija, ali još uvijek postoje predškolske ustanove koje nisu inkluzivne. U takvim ustanovama se na teškoće gleda kao na problem i integracija je prevladavajući model pomoću kojeg se djeca s teškoćama u razvoju uključuju u redovni sustav obrazovanja (Killoran i sur., 2007). Osmišljavanje i prihvaćanje dokumenta koji bi uključivao mehanizme međuresorne suradnje u odgoju djece s teškoćama u razvoju bi znatno pridonijelo usavršavanju sustava odgoja i obrazovanja svih odgajnika i učenika (Bouillet, 2010).

3. RODITELJSTVO DJETETA S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Postajući roditeljem, čovjek se susreće s novim izazovima vezanim za osobni rast. Roditeljstvo je najljepša, ali i najzahtjevnija uloga u životu. Roditelji djece s teškoćama u razvoju se susreću s otežanim okolnostima roditeljstva. Svako roditeljstvo je različito i ne treba ga uopćavati. Roditelji od najranije dobi potiču djecu da se uključe u interakciju i okolinu, brinu o njihovom zdravlju i sigurnosti (Starc, 2014). Provedeno je istraživanje roditeljskih postupaka s djecom rane i predškolske dobi, te se pokazalo da u odgojnim značajkama ne postoje razlike između odgoja djece s urednim razvojem i djece s teškoćama u razvoju. Istraživanje je međutim pokazalo da je kod roditelja djece s teškoćama u razvoju veća zabrinutost. Također u istraživanju je prikazano kako roditelji djece s teškoćama u razvoju su više opterećeni, imaju veću razinu stresa, nekad teže podnose svoju roditeljsku ulogu. Pristup prema roditeljima, ali i djeci s teškoćama u razvoju treba biti suptilan (Ljubešić, 2013). Ljubešić (2013) u svom radu navodi istraživanje Nancy Miller (1994.) koja je razvila model koji govori o četiri stadija koje roditelji prolaze u svom prilagođavanju. Prvi stadij naziva „preživljavanje“ i on započinje u trenutku spoznaje da dijete ima razvojne teškoće. Svaki roditelj kroz stadij preživljavanja prolazi na svoj način i njegovo trajanje je individualno. Tokom prvog stadija roditelji se osjećaju bespomoćno i misle da nemaju kontrolu nad svojim životom. Roditelji često zanemare svoje potrebe i cijelu svoju pažnju usmjere na dijete. Okolina roditelje treba podsjetiti da su i oni bitni i pružiti im podršku. Roditelji se ne smiju usmjeriti na jedno razvojno područje, te tako zanemariti ostala razvojna područja djeteta. Drugi stadij se naziva „traganje“ i započinje kada roditelji shvate da će njihov život biti drukčiji od planiranog. Stadij dijelimo na vanjsko traganje i unutarnje traganje. Vanjsko traganje je usmjereno na stručnu pomoć i traganje za točnom dijagnozom. Roditelji postaju aktivni u traženju pomoći, ali ih to razdoblje može psihički i financijski iscrpiti. Put do određene dijagnoze zna bit dugačak i težak. U fazi unutarnjeg traganja roditelji sami sebe preispituju, mijenjaju svoje životne planove i stvaraju nove prioritete. Često znaju biti depresivni i misliti kako nisu dovoljno sposobni za ulogu roditelja. Postupno integiraju unutarnje i vanjsko traganje, te postaju inicijatori promjena. Treći stadij zove se „smještavanje“. U ovom stadiju roditelji spoznaju da su stekli nove vještine, dijete je uključeno u neki terapijski sustav i obitelj se stabilizirala. Roditelji osjećaju veće samopouzdanje i upoznati su sa stručnjacima i institucijama koji im mogu pomoći. Četvrti stadij naziva „odvajanje“. Odvajanje je proces koji traje duži period. Osamostaljenje kod

djece s teškoćama u razvoju je usporenije. Roditelji moraju inicirati odvajanje i podržavati ga. Rezultat odvajanja je novo „smještavanje“ i povezanost s djecom na novi način. U svim opisanim fazama stručnjaci imaju veliku ulogu i važno je partnerstvo između roditelja i stručnjaka. Osnaženi roditelji ostat će u kontaktu sa stvarnošću, razumjeti će dijete i biti mu potpora u odrastanju (Ljubešić, 2013).

4. RAD ODGOJITELJA U PREDŠKOLSKOJ USTANOVI S DJECOM KOJA IMAJU TEŠKOĆE U RAZVOJU

Odgojitelji kod ranog odgoja djeteta s teškoćama u razvoju moraju imati potrebne vještine i znanja kako bi kod djece mogli poticati humane, etičke i moralne vrijednosti (Jurčević-Lozančić 2011). Prema Jurčević-Lozančić (2011) u našoj predškolskoj praksi suvremeni autori proučavajući djetetova socijalna umijeća naglašavaju različite čimbenike poput materijalnog i socijalnog okruženja, fleksibilne organizacije, primjeren raspored opreme i materijala, prostor u kojem djeteta boravi, prijateljsko okruženje. Za kvalitetno provođenje inkluzije djece s teškoćama u razvoju u odgojno-obrazovnim ustanovama djeluje tim stručnjaka koji čine stručni suradnici, odgojitelji, pomagači i roditelji djece s teškoćama u razvoju. Prije upoznavanja s djetetom odgojitelj prvo zahvaljujući pomoći roditelja ima detaljan uvid u djetetove teškoće, karakter, interese, mogućnosti i potrebe. S djetetom u vrtiću većinom rade odgojitelji koji nisu rehabilitacijski stručnjaci, ali u suradnji s stručnjacima (Kuntarić, 1993). Odgojitelj svojim metodama može utjecati na stvaranje pozitivnog ozračja i utjecati na komunikaciju. Ukoliko ostvari efikasnu i pozitivnu komunikaciju poticat će dijete na sudjelovanje u programima i sadržajima dječjeg vrtića. Odgojitelj pokušava raditi na cjelokupnom razvitku djeteta, te sluša i prati djecu verbalnim, ali i neverbalnim putem. Djeca s teškoćama u razvoju su većinom emocionalno i socijalno slabije razvijena u odnosu na svoje vršnjake, što zahtijeva veću pozornost odgojitelja. Odgojitelj individualnim pristupom treba osigurati djetetu s teškoćama u razvoju osjećaj povjerenja i stvoriti poticajnu i sigurnu okolinu (Mikas i Roudi 2012). Odgojitelji u ustanovama ranog i predškolskog odgoja moraju voditi podatke o postignućima svakog djeteta. Ako dijete ima posebne odgojne-obrazovne potrebe, ti podaci važni su za njegovu identifikaciju pri ulasku u osnovnu školu. Kada se prepoznavanje i procjena djeteta osigura u što ranijem stupnju odgoja i obrazovanja, bit će velika vjerojatnost da će svako dijete s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama imati bolje izgleda za postizanje pedagoških ciljeva (Thompson, 2016). Ne postoji formula za uspješnu inkluziju djece s teškoćama u razvoju, odgojitelji trebaju primijeniti svoje znanje i vještine koje i inače primjenjuju u radu s djecom određene dobi, svakodnevno se educirati i nadograđivati svoja znanja i vještine (Daniels i Stafford, 2003).

5. SURADNJA I PARTNERSTVO RODITELJA I ODGOJITELJA DJECE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU U DJEČJEM VRTIĆU

Suradnja se definira kao zajednički rad ili međusobno sudjelovanje radom ili djelatnošću na kakvom projektu, općem planu i općem djelovanju (Hrvatski jezični portal, 2004). Partnerstvo je najviša razina suradničkih odnosa u kojem se roditelji i ustanove međusobno savjetuju i daju potporu jedni drugima (Wit, 2005). Kako bi dijete imalo cjelovitu potporu u svom ranom predškolskom obrazovanju bitno je uspostaviti zajedništvo između roditelja i odgojitelja, te uzajamno otvaranje i kontinuiranu komunikaciju. Iako partnerstvo podrazumijeva jednakost, ono ne mora značiti ista znanja i vještine. Roditelji su emocionalno više uključeni u odnosu na odgojitelje, zbog toga što odgojitelji moraju biti profesionalni, pa samim time i objektivni (Oostdam i Hooge, 2013). Partnerstvo između roditelja i odgojitelja se zasniva na međusobnom dijeljenju informacija i izmjeni vlastitih iskustava koje se odnose na djetetov razvoj (Rosić i Zloković, 2003). Roditelji su ravnopravni sudionici odgojno-obrazovnog procesa i jedni od glavnih saveznika za unapređenje kvalitete odgojno-obrazovnog sustava. Roditelji mogu dati informacije o djetetovim potrebama i sudjelovati u planiranju i realiziranju odgojno-obrazovnih procesa. Za najbolji napredak djece roditelji i odgojitelji moraju biti usklađeni u svojim odlukama. Kako bi dijete neometano moglo zadovoljiti svoje potrebe roditelji i odgojitelji moraju zajedničkim snagama i resursima surađivati. (Tot, 2013 prema Slunjski i sur., 2012). Kako bi partnerstvo bilo uspješno važno je steći povjerenje između odgojitelja i roditelja. Odgojitelji moraju prihvatiti roditelje kao primarne skrbnike i odgojitelje djeteta, ali isto tako moraju cijeliti svoje znanje i stručnost. Moraju roditeljima stvoriti osjećaj sigurnosti da je njihovo dijete adekvatno zbrinuto, te poticati aktivno slušanje roditelja (Tomljanović, 2007). Zbog nedostatnog interesa roditelja ili nezainteresiranosti i nedovoljnoj kompetaciji odgojitelja obitelj i dječji vrtić se još uvijek mogu percipirati kao dva odvojena sustava, koja surađuju po potrebi (Ljubetić, 2014).

6. OBLICI SURADNJE ODGOJITELJA I RODITELJA DJECE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU U DJEČJEM VRTIĆU

6.1. Individualni razgovori

Individualni razgovori ili sastanci, su razgovori na koje dolazi jedan ili oba roditelja razgovarati s odgojiteljem ili stručnim timom. Individualni razgovori su privatni i u njima ne sudjeluju druge osobe. Individualni sastanci roditeljima omogućuju uvid u djetetove aktivnosti i razvoj, a odgojiteljima uvid o djetetovim potrebama, što u konačnici dovodi do boljeg razumijevanja djeteta i ostvarenje njegovih potreba. Vrijeme i mjesto sastanka ovisi o dogovoru sudionika. Razgovor mora biti profesionalan i unaprijed pripremljen. Dobrobit je najvažnija za svako dijete, a nakon pozitivnih razmjena informacija, sudionici razgovora će moći kvalitetnije zadovoljiti djetetove potrebe (Milanović i sur. 2014).

6.2. Roditeljski sastanci

„Roditeljski sastanak je najčešći oblik okupljanja i rada stručnjaka sa skupinom roditelja djece koja su uključena od institucionalnih programa“ (Milanović i sur. 2014, str.157). Roditeljski sastanak može biti informativan, stručni i komunikacijski. Informativnim sastancima roditelje se upoznaje s informacijama o odgojno-obrazovnom procesu, dok se stručni roditeljski sastanci organiziraju uz podršku vanjskih suradnika i stručnjaka, kako bi se roditelje upoznalo s načinima da što primjerenije zadovolje svoje i djetetove potrebe. Komunikacijski sastanci služe za razmjenu iskustava s drugim roditeljima (Stevanović, 2003). Za razliku od individualnih sastanaka za održavanje roditeljskog sastanka potrebna je veća priprema odgojitelja. Odgojitelj prije roditeljskog sastanka treba napraviti pripremu, odrediti temu i tijek, a poslije sastanka zapisnik o održanom roditeljskom sastanku. Roditeljski sastanci mogu imati različite teme i način održavanja. Mogu biti predavačkog tipa, zajednički rad u skupinama, druženje roditelja i djece, kreativne radionice i priredbe i završna druženja (Milanović 2014).

6.3. Pismena komunikacija s roditeljima

Pismena komunikacija s roditeljima se održava informiranjem pomoću letaka, kutićima za roditelje i vrtićkim spomenarima. Letak je sredstvo komunikacije koje služi da sažeto informira roditelje. Postavlja se u prostoru dječjeg vrtića kako bi svaki roditelj imao pristup njemu. Pomoću letka roditelji se mogu upoznati s temom roditeljskog sastanka, podsjetiti se na događaje koje slijede. Letak može biti i u obliku ankete koju roditelji ispunjavaju na roditeljskim sastancima (Milanović i sur., 2014). Kutići za roditelje su najčešće panoi ili oglasne ploče koje se nalaze na vidljivom i dostupnom mjestu svim roditeljima. U kutićima, odgojitelji izlažu dječje radove, osobnu kartu skupine, pozive i obavijesti roditeljima, planove za izlete i događaje, jelovnike, prijedloge za zajednička rješavanja problema ili dilema. Kutiće za roditelje treba mijenjati i osvježavati. Vrtićki spomenari su mape koje odgojitelji prave zajedno s djecom. U mapi se nalaze djetetovi radovi, ali i informacije o djetetu, njegovoj osobnosti, fizičkom izgledu, karakteru. Vrtićki spomenari ostaju djeci i njihovim roditeljima uspomena na djetetov boravak u dječjem vrtiću (Milanović i sur., 2014).

6.4. Uključivanje roditelja u odgojno-obrazovni rad

Roditelje možemo uključiti u odgojno-obrazovni rad dječjeg vrtića na razne načine. Jedan od najčešćih načina uključivanja roditelja je demonstriranje njihovih profesija. Roditelji dolaze u vrtićku skupinu i na zabavan način zajedno s djecom pričaju i demonstriraju svoje profesije. Također roditelji se mogu uključivati volontiranjem, organiziranjem izleta, prikupljanjem ili izradom materijala za dječji vrtić. Ovakvom suradnjom roditelji sudjeluju u izgradnji kurikuluma predškolske ustanove i partnerstvo s roditeljima je nužno za stvaranje i kreiranje suvremenog kurikuluma (Jukić, 2015).

6.5. Suvremeni oblici suradnje odgojitelja i roditelja

Suvremeni oblici suradnje odgojitelja i roditelja su društvene mreže, e-mail, pismeni razgovori pomoću internetskih aplikacija, web stranice dječjeg vrtića, live prijenosi boravka u skupini, fotografije i video dokumenti skupine. Kod korištenja suvremenih oblika suradnje bitno je zaštititi osobne podatke djece i roditelja, ali i znati pravilno koristiti i upravljati informacijama (Hansen i sur., 2001).

7. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

7.1 Cilj i zadaci istraživanja

Cilj istraživanja je saznati koje vrste formalne i neformalne suradnje odgojitelja i roditelja djece s teškoćama u razvoju su prisutne u dječjim vrtićima. Istraživanjem se želi ispitati koje oblike suradnje odgojitelji koriste u svom radu, koje oblike suradnje odgojitelji najviše preferiraju i koje oblike suradnje roditelji najviše preferiraju.

Zadaci istraživanja su:

- ispitati stavove i mišljenja odgojitelja o procjeni razine uključenosti roditelja djece s teškoćama u razvoju u suradnički odnos između odgojitelja i roditelja
- ispitati stavove i mišljenja odgojitelja o vlastitoj odgovornosti o uključenosti u partnerstvo između odgojitelja i roditelja
- ispitati stavove i mišljenja odgojitelja o dosadašnjem pozitivnom ili negativnom iskustvu suradnje s roditeljima
- ispitati stavove i mišljenja odgojitelja o unapređenju suradničkih odnosa između roditelja i odgojitelja.

7.2. Istraživačko pitanje

Koje vrste formalne i neformalne suradnje odgojitelji najčešće prakticiraju u suradnji s roditeljima djece s teškoćama u razvoju?

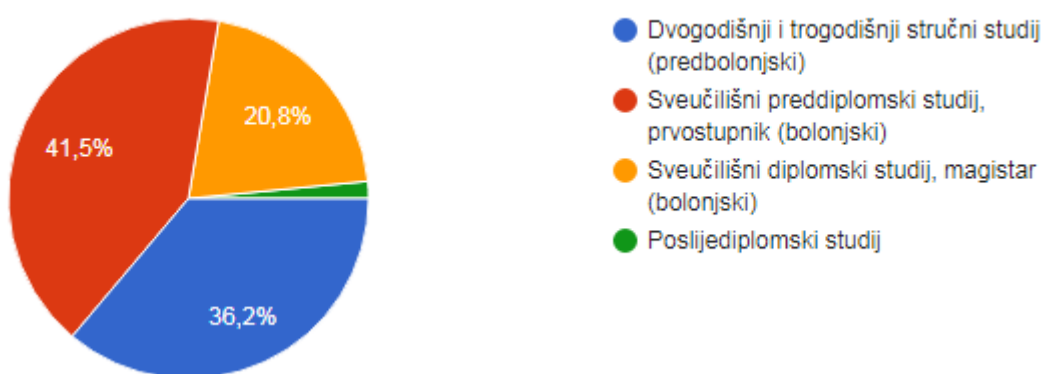
7.3. Instrument i postupak prikupljanja podataka

Podaci su prikupljeni anketnim upitnikom. Anketni upitnik ispunilo je 130 odgojitelja na području Republike Hrvatske. Anketni upitnik o oblicima suradnje odgojitelja i roditelja djece s teškoćama u razvoju nalazi se u prilogu ovog rada (Prilog 1).

8. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Anketni upitnik ispunilo je 130 odgojitelja. Svi ispitanici su bili ženskog roda, odnosno 100%.

Slikovni prikaz 1. Najviši stupanj formalnog obrazovanja sudionika



Kao što se vidi iz anketnog upitnika, najveći broj ispitanika ima završen sveučilišni preddiplomski studij, prvostupnik (bolonjski) 41,5%. Dvogodišnji i trogodišnji stručni studij (predbolonjski) ima završeno 36,2% ispitanika. Završeno obrazovanje na sveučilišnom diplomskom studiju, magistar (bolonjski) 20,8%. Najmanje ispitanika 1,5% imaju završen poslijediplomski studij.

Treće pitanje je bilo: „Vaše radno iskustvo na radnom mjestu odgojitelja?“ U prosjeku radno iskustvo odgojitelja je 15 godina.

Tablica 1. Prethodno iskustvo u radu s djecom s teškoćama

Prethodno iskustvo u radu s djecom s teškoćama	Postotak
Da	96,90%
Ne	1,50%
Nisam siguran/na	1,50%

Tablica 1. prikazuje da je 96,9% odgojitelja imalo iskustva u svom dosadašnjem radu s djecom s poteškoćama u razvoju. 1,5% ispitanika nisu imala iskustva s djecom s teškoćama u razvoju i 1,5% ispitanika nisu sigurni je li dijete imalo teškoće u razvoju.

Ispitanici su ocijenili svoju suradnju s roditeljima djece s teškoćama u razvoju pomoću skale slaganja od 1 do 5 (1-ne slažem se, 2- djelomično se slažem, 3- niti se slažem niti se ne slažem, 4- slažem se, 5- izrazito se slažem).

Tablica 2. Komunikacija između roditelja i odgojitelja

Tvrdnja	Razine slaganja (%)				
	1 Uopće se ne slažem	2	3	4	5 Slažem se u potpunosti
Tvrdnja 1. Komunikacija između roditelja djeteta s teškoćama u razvoju i Vas bila je zadovoljavajuća?	4,6%	5,4%	29,2%	36,2%	24,6%
Tvrdnja 2. Kao odgojitelj djeteta s teškoćama u razvoju dobivali ste dovoljno informacija od roditelja djeteta.	6,9%	20,8%	27,7%	23,8%	20,8%
Tvrdnja 3. Roditelji su tražili Vaše mišljenje i pomoć vezanu uz djetetov daljnji razvoj.	9,2%	14,6%	23,8%	21,5%	30,8%
Tvrdnja 4. Roditelji su uvažavali Vaše savjete.	6,2%	10,8%	25,4%	33,1%	24,6%

Kako vidimo na Tablici 2. 130 ispitanika su ocijenili svoje slaganje ili neslaganje s određenim tvrdnjama.

Najveći postotak ispitanika se slaže s tvrdnjom da je komunikacija između njih i roditelja bila zadovoljavajuća, njih 36,2%. Možemo zaključiti kako je komunikacija između roditelja djeteta s teškoćama u razvoju i odgojitelja zadovoljavajuća za većinu odgojitelja, premda određen postotak odgojitelja smatra da nisu ostvarili zadovoljavajuću komunikaciju. 4,6% odgojitelja se ne slaže kako je komunikacija bila zadovoljavajuća, a 5,4% se djelomično slaže. Što nam ukazuje kako postoji problematika i nesuradnički odnos.

27,7% odgojitelja se i slaže i ne slaže s tvrdnjom kako su dobili dovoljno informacija od roditelja djece s teškoćama u razvoju. Prema čemu možemo zaključiti kako bi odgojitelji htjeli dobiti više informacija od strane roditelja i ostvariti bolju komunikaciju.

Najvei postotak odgojitelja, 30,8% se slaže s tvrdnjom da su roditelji tražili njihovo mišljenje i pomoć vezanu uz djetetov razvoj. Manji postotak odgojitelja 9,2% smatra da roditelji nisu tražili njihove savjete i pomoć, što nam ukazuje da u nekim predškolskim ustanovama još nije postignut partnerski odnos između roditelja i odgojitelja.

33,1% odgojitelja se slaže s tvrdnjom da su roditelji uvažavali njihove savjete, a 24,6% odgojitelja se izrazito slaže s tvrdnjom da su roditelji uvažavali njihove savjete. Prema tome možemo zaključiti da većina roditelja uvažava stručnost odgojitelja i prihvaća savjete koje mogu doprinjeti razvoju njihovog djeteta.

U daljnjem anketiranju ispitanici su izrazili svoje slaganje s tvrdnjama pomoću skale od 1 do 5 (1- Nikada, 2 - Rijetko, 3- Povremeno, 4- Često, 5-Vrlo često).

Tablica 3. Suradnja odgojitelja i roditelja

Tvrdnja	Razine slaganja (%)				
	1 Nikada-----2 Vrlo često				
Tvrdnja 1. Suradujem s roditeljima djeteta s poteškoćama u razvoju.	0,80%	3,10%	20%	29,20%	46,90%
Tvrdnja 2. Održavam individualne informacije s roditeljima i ukazujem im na djetetov napredak, te na obrazovne pristupe koje se primjenjuju u radu.	3,80%	4,60%	12,30%	63,20%	43,10%
Tvrdnja 3. Omogućujem roditeljima djeteta da otvoreno iznose ideje o važnim resursima koji se mogu iskoristiti kako bi se pomoglo djetetu.	0,80%	0,80%	7,00%	33,30%	58,10%
Tvrdnja 4. Dajem savjete roditeljima što činiti s djetetom kod kuće.	3,10%	9,20%	23,80%	36,90%	26,90%
Tvrdnja 5. Omogućujem roditeljima da posjete svoje dijete u vrtiću kad god požele.	12,30%	11,50%	20,00%	23,80%	32,30%
Tvrdnja 6. Organiziram radionice za roditelje	12,30%	11,50%	20%	23,80%	32,30%
Tvrdnja 7. Roditelji odbijaju odaziv sastancima na koje ih pozivate.	31,80%	21,70%	24,80%	11,60%	10,10%

Kako možemo vidjeti iz Tablice 3. najviše ispitanika je odgovorilo kako suraduje s roditeljima djece s teškoćama u razvoju. Najveći broj ispitanika kao oblik suradnje koriste individualne informacije. 58 % vrlo često roditeljima omogućuju da iznose ideje o važnim resursima koje se mogu iskoristiti kako bi se pomoglo djetetu. 36,90 % odgojitelja često daje

savjete roditeljima što činiti s djecom kod kuće. Iz toga možemo zaključiti da većina odgojitelja ima s roditeljima međusobnu komunikaciju i potpomažu jedni druge savjetima za dobrobit djeteta. Slabiji postotak odgojitelja omogućuje roditeljima da posjete dijete u vrtiću kad god žele, što nam govori da su neki odgojitelji još uvijek zatvoreni u tom vidu komunikacije s roditeljima. 32,30 % odgojitelja često organizira radionice za djecu, što ukazuje da ostatak ispitanih odgojitelja vrlo rijetko koriste radionice kao oblik suradnje s roditeljima. Roditelji vrlo rijetko odbijaju sastanke na koje ih pozivaju odgojitelji, ali postoji manji postotak roditelja koji vrlo često ili često odbijaju pozive na sastanke. Prema tome možemo zaključiti kako je određena komunikacija i suradnja između odgojitelja i roditelja vrlo loša i postoji određena nezainteresiranost roditelja za mišljenje i savjete odgojitelja.

Tablica 4. Tipovi suradnje koje odgojitelji i roditelji preferiraju

Tip suradnje	Postotak odgojitelja	Postotak roditelja
Individualni razgovori	56,90%	80,60%
Roditeljski sastanci	6,20%	3,10%
Radionice	18,50%	6,20%
Druženje s djecom	18,50%	10,10%

Kako možemo vidjeti iz Tablice 4., 56,9% odgojitelja najviše preferira individualne razgovore s roditeljima. 18,5% odgojitelja preferira radionice. 18,5% odgojitelja preferira druženje s djecom. 6,2% odgojitelja preferira roditeljske sastanke.

80,6% odgojitelja tvrdi da roditelji najviše preferiraju individualne razgovore. 10,1% druženje s djecom, 6,2% radionice, 3,1% roditeljske sastanke.

Možemo zaključiti kako i odgojitelji i roditelji najviše preferiraju individualne sastanke, a najmanje roditeljske sastanke. Tipove suradnje poput radionica i druženja s djecom više preferiraju odgojitelji nego roditelji.

Tablica 5. Najvažniji razlozi suradnje

Razlozi suradnje	Postotak
Uzajamno informiranje o djetetu	56,90%
Zajedničko poticanje djetetova razvoja	83,10%
Usklađivanje odgojnih postupaka u obitelji i vrtiću	60,80%
Savjeti i stručna pomoć roditelju	35,40%

Najviše ispitanika 83,1% smatra zajedničko poticanje djetetova razvoja kao najvažniji razlog suradnje roditelja djece s teškoćama u razvoju i odgojitelja. Njih 60,8% smatra najvažnijim razlogom usklađivanje odgojnih postupaka u obitelji i vrtiću. 56,9% ispitanika kao najvažniji razlog smatraju uzajamno informiranje o djetetu. Najmanji broj ispitanika 35,4%, kao najvažniji razlog vide u stručnim savjetima i pomoći roditeljima. (Tablica 5.)

Zadnje pitanje anketnog upitnika bilo je: „Što biste predložili kako biste unaprijedili Vašu suradnju s roditeljima djece s teškoćama u razvoju?“ Na to pitanje odgovorilo je 53 ispitanika.

Odgovitelji su većinom predložili više roditeljskih sastanaka; više uključivanja stručnih radnika u rad s djecom; veće podržavanje odgojitelja od strane roditelja; bolje osviještenost roditelja o problemu koje dijete ima i bolju prihvaćenost djetetovog problema roditelja; smanjenje broja upisane djece u vrtić, odnosno povećanje broja odgojitelja u skupinama; inkluzivnost staviti u prvi plan u svim vrtićima zbog višestrukih koristi za sve sudionike; konstanto pratiti djetetov razvoj i napredak; više edukacije odgojitelja. Dva ispitanika su odgovorila kako imaju odličnu suradnju s roditeljima koju ne treba dodatno unaprjeđivati.

Rasprava: Analiziranjem rezultata istraživanja o oblicima suradnje između odgojitelja i roditelja djece s teškoćama u razvoju ustanovljeno je da većina odgojitelja smatra da ima dobru komunikaciju s roditeljima i da roditelji uvažavaju njihovu stručnost i pomoć. Najčešći, ali i najomiljeniji oblik komunikacije koji ističu ispitanici su individualni razgovori s roditeljima. Prema izjavama odgojitelja, roditelji imaju mogućnost posjetiti dijete u dječjem vrtiću i uvid u njihov rad. Ispitanici provode i druge oblike suradnje, ali rijeđe. Ispitani odgojitelji naveli su i prepreke s kojima se susreću prilikom suradnje s roditeljima djece s teškoćama, a kao glavne prepreke navode nezainteresiranost i prezaposlenost roditelja, te nestručnost nekih odgojitelja. Kao rješenje za neke od prepreka navode i veću uključenost stručnjaka i dodatnu edukaciju odgojitelja.

9. ZAKLJUČAK

Različiti stručni autori naglašavaju važnost suradnje obitelji i predškolskih ustanova u odgojno-obrazovnom sustavu. Kako bi dijete imalo cjelovitu potporu u svom ranom predškolskom obrazovanju bitno je uspostaviti zajedništvo između roditelja i odgojitelja, te kontinuiranu komunikaciju. Prilikom anketiranja odgojitelja predškolskih ustanova u Republici Hrvatskoj došla sam do zaključka da suradnja između odgojitelja i roditelja postoji, ali većina odgojitelja smatra da bi trebala i mogla biti bolja. Neki od razloga za lošu suradnju su nezainteresiranost roditelja, ali i nestručnost odgojitelja. Nekolicina odgojitelja je u potpunosti zadovoljna svojom suradnjom s roditeljima djece s teškoćama u razvoju. Prikupljanjem i analiziranjem podataka, te proučavanjem stručne analize, došla sam do zaključka kako je partnerstvo između odgojitelja i roditelja jedan od najbitnijih razloga za uspješnu inkluziju djece s teškoćama u redovan rad i program vrtića. Partnerstvo se treba temeljiti na obostranoj volji i povjerenju. Roditelji i odgojitelji imaju isti cilj - dijete i njegov uspješan rast i razvitak. Zajedničkim aktivnostima mogu ostvariti svoj cilj i sudjelovati u pozitivnom odgojno-obrazovnom procesu. Kako su istraživanja pokazala da još uvijek postoji nezadovoljstvo u suradnji između odgojitelja i roditelja djece s teškoćama u razvoju, to trebamo shvatiti kao alarm koji nas upozorava da moramo učiniti nešto kako bi takvo stanje poboljšali. Način na koji se odnosimo prema djeci danas, odredit će budućnost.

10. PRILOZI

10.1. Popis literature

1. Bouillet D. (2010): Izazovi integriranog odgoja i obrazovanja. Zagreb: Školska knjiga
2. Bouillet D. (2005): Primjena međunarodnih standarda i preporuka u djelovanju hrvatskog društva prema djeci i mladima s poremećajima u ponašanju. Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada, Vol. 12., No. 1., str. 107-131.
3. Brzoja K, Zrilić S, (2013): Promjene u pristupima odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama: Magistra Iadertina, Vol. 8., No. 1., str. 141-153
4. Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2003): Potpora roditeljstvu: izazovi i mogućnosti. Revija za socijalnu politiku, Vol. 10., No. 1., str. 45-68
5. Daniels R., Stafford K (2003): Kurikulum za inkluziju, Razvojno-primjereni program za rad s djecom s posebnim potrebama. Hrvatski jezični portal. Zagreb: Tisak.
6. Hansen Kirsten A., Kaufman K., Walsh Burke K. (2001): Kurikulum za vrtiće. Udruga roditelja Korak po korak za promicanje kvalitete življenja djece i obitelji. Od poslušnosti do odgovornosti. Zagreb: Pelago
7. Jukić R, (2015): Roditelji kao sukonstruktori suvremenog kurikulumuma: Partnerstvo u odgoju i obrazovanju: Buljubašić-Kuzmanović, V., Simel, S., Gazibara, S., Rengel, K. (ur.). Filozofski fakultet Osijek, str. 11-12
8. Jurčević-Lozančić A. (2011): Teorijski pogledi na razvoj socijalne kompetencije predškolskog djeteta: Pedagogijska istraživanja, Vol. 8(2), 271-279
9. Killoran, I. Tymon D., Frempong, G. (2007): Disabilities and inclusive practices within Toronto preschools. International Journal of Inclusive Education, Vol. 11., No. 1., str. 81-95
10. Kuntarić, A. (1993): Predškolski odgoj s programskim usmjerenjima njege, odgoja, zaštite i rehabilitacije djece predškolske dobi s poteškoćama u razvoju. Ministarstvo kulture i prosvjete: zavod za školstvo, Zagreb
11. Ljubešić M. (2013): Roditelj i dijete s teškoćama u razvoju: Kako roditelji i zajednice brinu o djeci najmlađe dobi u Hrvatskoj. Pećnik, Nina (ur.), Ured UNICEF-a za Hrvatsku, Zagreb, str. 84-97

12. Ljubetić M, (2014): Od suradnje do partnerstva obitelji, odgojno – obrazovne ustanove i zajednice, Zagreb; Element.
13. Ljubetić M., (2012.): Partnerstvo obitelji, vrtića i škole; Vježbe, zadaci, primjeri, Zagreb: Školska knjiga
14. Mikas D, Roudi B (2012): Socijalizacija djece s teškoćama u razvoju u ustanovama predškolskog odgoja: Paediatr Croat, Vol. 56., str. 207-214
15. Milanović M. i suradnice, (2014.): Pomozimo im rasti; Priručnik za partnerstvo odgojitelja i roditelja, Zagreb: Tehnička knjiga
16. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH (2008): Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe, članak 4. i članak 5., Zagreb
17. Oostdam R., Hooge E., (2013): Making the Difference with Active Parenting, Forming Educational Partnerships between Parents and Schools. European Journal of Psychology of Education, Vol. 28(2), str. 337–351.
18. Rosić V., Zloković J. (2003): Modeli suradnje obitelji i škole. Đakovo: Tempo d.o.o
19. Sindik J, (2013): Specijalna edukacija i rehabilitacija, Vol. 12, No. 3., Beograd: str. 309-334.
20. Slunjski, E., Ljubetić, M., Pribela Hodap, S., Malnar, A., Kljenak, T., Zagrajski Malek, S., Horvatić, S., Antulić, S. (2012): Priručnik za samovrednovanje ustanova ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja. Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja. Okvir za poticanje i prilagodbu iskustava učenja te vrednovanje postignuća djece i učenika s teškoćama. Nacionalni dokument (2016). Cjelovita kurikularna reforma. Prijedlog, Zagreb
21. Starc B, (2014): Unicef, Roditeljstvo u najboljem interesu djeteta i podrška roditeljima najmlađe djece s teškoćama u razvoju, Zagreb
22. Stevanović M., (2003): Predškolska pedagogija, Rijeka, Andromeda.
23. Thompson J., (2016): Vodič za rad s djecom i učenicima s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama, Zagreb: Educa
24. Tomljanović J., (2007): Komunikacija s roditeljima, Visković Ivana (ur.) Mirisi djetinjstva: partnerstvo s roditeljima, Split: Tiskara Poljica, str. 42 – 47.
25. Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, (2014): 41/2001 i 55/2001- pročišćeni tekst
26. Wit C., (2005): Ouders als educatieve partner, Den Haag: Q*Primair

10.2. Popis slika

Slikovni prikaz 1. Najviši stupanj formalnog obrazovanja sudionika.....	str.11
---	--------

10.3. Popis tablica

Tablica 1. Prethodno iskustvo u radu s djecom s teškoćama.....	str. 12
--	---------

Tablica 2. Komunikacija između roditelja i odgojitelja.....	str. 13
---	---------

Tablica 3. Suradnja odgojitelja i roditelja.....	str. 15
--	---------

Tablica 4. Tipovi suradnje koje odgojitelji i roditelji preferiraju.....	str. 16
--	---------

Tablica 5. Najvažniji razlozi suradnje.....	str. 17
---	---------

10.4. Anketni upitnik

Pozvao sam vas da ispunite obrazac:

Oblici suradnje odgojitelja i roditelja djece s teškoćama u razvoju

MOLBA u svrhu dovršetka studija

1. Označite Vaš spol

- a) Muško
- b) Žensko

2. Koja je Vaša stručna sprema?

- a) Dvogodišnji i trogodišnji stručni studij (predbolonjski)
- b) Sveučilišni preddiplomski studij, prvostupnik (bolonjski)
- c) Sveučilišni diplomski studij, magistar (bolonjski)
- d) Poslijediplomski studij

3. Koliki je Vaš radni staž kao odgojitelj/ica?

4. Jeste li do sada imali iskustva s djecom s poteškoćama u razvoju?

- a) Da
- b) Ne
- c) Nisam siguran/na da je dijete imalo teškoće u razvoju

5. Procijenite točnost navedenih tvrdnji na skali od 1 do 5 (1-ne slažem se, 2- djelomično se slažem, 3- niti se slažem niti se ne slažem, 4- slažem se, 5- izrazito se slažem).

Zaokružite broj koji se odnosi na Vašu tvrdnju.

Komunikacija između roditelja djeteta s teškoćama u razvoju i Vas bila je zadovoljavajuća?

1 2 3 4 5

Kao odgojitelj djeteta s teškoćama u razvoju dobivali ste dovoljno informacija od roditelja djeteta.

1 2 3 4 5

Roditelji su tražili Vaše mišljenje i pomoć vezanu uz djetetov daljnji razvoj.

1 2 3 4 5

Roditelji su uvažavali Vaše savjete.

1 2 3 4 5

6. Na skali od 1 do 5 procijenite razine Vašeg slaganja s navedenim tvrdnjama. (Razina 1- Nikada, 2 - Rijetko, 3- Povremeno, 4- Često, 5-Vrlo često.)

Zaokružite broj koji se odnosi na Vašu tvrdnju.

Suradujem s roditeljima djeteta s poteškoćama u razvoju.

1 2 3 4 5

Održavam individualne informacije s roditeljima i ukazujem im na djetetov napredak, te na obrazovne pristupe koje se primjenjuju u radu.

1 2 3 4 5

Omogućujem roditeljima djeteta da otvoreno iznose ideje o važnim resursima koji se mogu iskoristiti kako bi se pomoglo djetetu.

1 2 3 4 5

Dajem savjete roditeljima što činiti s djetetom kod kuće.

1 2 3 4 5

Omogućujem roditeljima da posjete svoje dijete u vrtiću kad god požele.

1 2 3 4 5

Organiziram radionice za roditelje.

1 2 3 4 5

Roditelji odbijaju odaziv sastancima na koje ih pozivate.

1 2 3 4 5

7. Koji tip suradnje s roditeljima najviše preferirate?

- a) Individualni razgovori
- b) Roditeljski sastanci
- c) Radionice
- d) Druženje s djecom

8. Iz dosadašnjeg Vašeg iskustva, koji oblik suradnje s roditeljima djece s poteškoćama roditelji najviše preferiraju?

- a) Individualni razgovori
- b) Roditeljski sastanci
- c) Radionice
- d) Druženje s djecom

9. Najbitniji razlog suradnje roditelja djece s teškoćama u razvoju i odgojitelja za vas je:

(Moguće zaokružiti više odgovora)

- a) Uzajamno informiranje o djetetu
- b) Zajedničko poticanje djetetova razvoja
- c) Usklađivanje odgojnih postupaka u obitelji i vrtiću
- d) Savjeti i stručna pomoć roditelju

10.Što biste predložili kako biste unaprijedili Vašu suradnju s roditeljima djece s teškoćama u razvoju?
